

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۴، پاییز ۱۳۹۶

وصول مقاله: ۱۳۹۵/۸/۲۴

تأیید نهایی: ۱۳۹۶/۳/۲۵

صفحات: ۷۰ - ۵۷

سنجش مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای در جهت توسعه پایدار موردشناسی: استان خراسان شمالی

دکتر محمد اسکندری ثانی^۱، دکتر علی اصغر پیله ور^۲، آزاده رضائی نسب^۳

چکیده

با رشد جهانی شدن و تغییرات سریع در فضای جهانی، موضوع رقابت‌پذیری منطقه‌ای از اهمیت فزاینده‌ای برای شتاب‌بخشیدن به توسعه منطقه‌ای برخوردار شده است. پژوهش حاضر با درک این موقعیت، در جست‌وجوی پاسخ به بعضی سؤالات اساسی است تا از طریق آن‌ها مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان خراسان شمالی سنجیده شود. در این تحقیق عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان خراسان شمالی در پنج بُعد اجتماعی، نهادی-سیاسی، اقتصادی، گردشگری و کالبدی-زیست‌محیطی بررسی شده است. روش تحقیق در این پژوهش براساس ماهیت، توصیفی و تحلیلی و از لحاظ دستیابی به حقایق، از نوع تحقیقات توصیفی-پیمایشی و از لحاظ هدف کاربردی است. نمونه آماری، کلیه متخصصان حوزه توسعه و رقابت‌پذیری استان خراسان شمالی می‌باشد که این ۳۰ نفر تمام‌شماری شده‌اند. تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که در سطح عامل‌ها، «عامل اقتصادی» و «عامل نهادی-سیاسی» مهمترین عوامل مؤثر در ارتقای رقابت‌پذیری استان هستند. در سطح بعدی عواملی چون «گردشگری» و «اجتماعی» قرار دارند و در نهایت عامل «زیست‌محیطی-کالبدی» کمترین تأثیر را در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان خراسان شمالی دارند. با توجه به اینکه درگز در استان خراسان رضوی تنها بازارچه مرزی همجوار با استان و تنها پایگاه نزدیک تجارت خارجی استان خراسان شمالی است؛ این رویه باعث پایین آمدن شاخص‌های رقابت‌پذیری استان شده است؛ بنابراین، پیشنهاد می‌شود که در سیاست‌گذاری‌های توسعه استان، ایجاد بازارچه مرزی، استفاده از انرژی‌های نو و جذب سرمایه‌گذاری خارجی مورد توجه قرار گیرد.

کلید واژگان: رقابت‌پذیری منطقه‌ای، توسعه پایدار، رقابت‌پذیری، خراسان شمالی.

۱- استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه بیرجند (نویسنده مسؤل)

۲- استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه بجنورد

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه بیرجند

۱- استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه بیرجند (نویسنده مسؤل)

۲- استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه بجنورد

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه بیرجند

مقدمه

در عصر جهانی شدن، رقابت پذیری منطقه‌ای به مثابه یکی از رویکردهای نوین توسعه منطقه‌ای، مورد تأکید زیادی قرار گرفته است (Lengyel, 2004: 323؛ Huovari and J. Et al, Camagni, 2002: 2395؛ 1: 2000). مفهوم رقابت‌پذیری توسط مایکل پورتر در گستره وسیعی از رقابت‌پذیری بنگاه و صنعت تا رقابت‌پذیری ملی و جهانی به کار می‌رود. امروزه اهمیت این مسئله به جایی رسیده است که رهبران کشورها در فروروم جهانی اقتصاد در داووس، وضعیت رقابت‌پذیری ملت و کشور خود را ارزیابی و به‌طور سیستماتیک رصد می‌کنند (سیدین و جهانگیری، ۱۳۹۳: ۱). فرایند جهانی شدن، به وجود آمدن سازمان تجارت جهانی، پیشرفت سریع و بنیادین تکنولوژیک، تغییرات سریع در الگوهای مصرف و تقاضا، انقلاب در فناوری اطلاعات، کمبود منابع و هزینه بالای آن‌ها، موجب شده است که دو دهه اخیر مفهوم رقابت‌پذیری از اهمیت ویژه‌ای در مطالعات منطقه‌ای برخوردار شود. سیاست‌گذاران توسعه منطقه‌ای مجبورند در دنیای رقابت‌آمیز، کارآمدترین، باصرفه‌ترین و روزآمدترین شیوه‌ها را به کار گیرند تا از رقبای خود عقب نمانند. امروزه رقابت‌پذیری مفهوم یا قلمروی گسترده دارد و در تعیین آن ده‌ها عامل دخالت دارند. با وجود این، هر منطقه‌ای که بتواند به بهترین شکل ممکن منابع در دسترس اعم از سرمایه، نیروی کار و تکنولوژی را تلفیق کرده و محصول تولیدی خود را به بازار عرضه کند، شانس موفقیت بیشتری دارد (عباسی و رحیمی کلور، ۱۳۸۹: ۷). مفهوم رقابت‌پذیری شهری و منطقه‌ای را «توانایی یک شهر و منطقه برای خلق ثروت به بهترین روش در مقایسه با سایر شهرهای دنیا» می‌گویند (Yang, 2013: 29). این مفهوم انگاشتی، که تا سال‌ها تنها در سطح واحدهای فعالیت (بنگاه‌ها) و نیز کشورها دارای معنا بود؛ از اواسط دهه ۱۹۹۰ میلادی و هم‌زمان با افزایش اهمیت مکان ناشی از تحرک نیروی انسانی و سرمایه در عصر جهانی شدن، از ترجمان فضایی

برخوردار شده و وارد گفتمان علوم منطقه‌ای و برنامه‌ریزی توسعه فضایی شد (شریف‌زادگان، ندایی طوسی، ۱۳۹۴: ۵). مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای را به‌طور کل می‌توان در دو دسته عوامل نرم و سخت طبقه‌بندی کرد. عوامل نرم رقابت‌پذیری شامل منابع انسانی و محیط تولید، کیفیت زندگی، سرمایه مولد، سرمایه اجتماعی - نهادی، سرمایه فرهنگی، سرمایه زیرساختی و سرمایه خلاق و دانشی، روحیه کارآفرینی و غیره عنوان کرد و سایر شاخص‌ها و عوامل از جمله بهره‌وری، اشتغال، درآمد، زیرساخت و قابلیت دسترسی، سرمایه‌گذاری در دارایی‌های اقتصادی دانشی، سطح ماهیت و آموزش، نوآوری، روحیه کارآفرینی، دسترسی‌های بین‌المللی، صادرات و غیره را از عوامل سخت به‌شمار آورد. به‌طور طبیعی، وجود و شکل‌گیری این عوامل در مناطق به تحریک توسعه آن‌ها کمک کرده و مسیر آن‌ها را برای آینده‌ای روشن هموار می‌سازد (داداش‌پور و احمدی، ۱۳۸۹: ۷۸). نکته کلیدی در بحث رقابت‌پذیری منطقه‌ای این است که دستیابی به مجموعه‌ای روشن از دستورالعمل‌ها و اعمال سیاست‌های فراتر از مؤسسات منطقه‌ای، سیاست‌گذاران را قادر می‌سازد تا راه‌های مناسب دستیابی به موفقیت را از مناطق موفق سرمشق گرفته و در مناطق خودشان به کار بگیرند (بريستو، ۲۰۰۵: ۲۹۷-۳۰۰). با وجود ۶ دهه از عمر برنامه‌ریزی فضایی و توسعه‌ای در ایران، شواهد نشان می‌دهد که توسعه نامتوازن در پهنه سرزمینی کشور تشدید شده است. سیاست قطب رشد برای توسعه نواحی کمتر توسعه‌یافته و پیرامونی توفیق چندانی برای توسعه پایدار نداشته است. گواه این مسئله تمرکز بیش از ۲۵ درصد جمعیت و بیش از ۳۳ درصد تولید ناخالص داخلی صرفاً در استان تهران است و مابقی کشور از نابرابری فرصت‌های توسعه رنج می‌برند. یکی از نقدهای جدی که به برنامه‌های توسعه فضایی همچون طرح آمایش ملی سرزمینی می‌توان وارد کرد، کمتر

رقابت‌پذیری منطقه‌ای معادل بهره‌وری است و توانایی تحقق سطح زندگی مطلوب برای شهروندان مبتنی بر سطح بهره‌وری است که منابع یک کشور را به خدمت می‌گیرد؛ به عبارت دیگر، مطلوبیت روبه‌رشد سطح زندگی، بر ظرفیت شرکت‌های یک کشور در دستیابی به سطوح بالای تولید و افزایش بهره‌وری در طول زمان برمی‌گردد. بر این اساس، پورتر رقابت‌پذیری منطقه‌ای را برحسب بهره‌وری شرکت‌های مستقر در منطقه می‌سنجد. کروگمن هم با پورتر هم‌عقیده بوده و بر این باور است «بهره‌وری همه‌چیز نیست؛ اما در درازمدت، تقریباً همه‌چیز است. توانایی در ارتقاء سطح زندگی در طول زمان به توان افزایش میزان تولید هر فرد شاغل بستگی دارد» (Boroza, 2008:54) بر همین مبنا، تیرتوسوهارتو نیز رقابت‌پذیری را با بهره‌وری و بازدهی شرکت‌ها و صنایع در پیوند می‌بیند (Tirtosuharto, 2009: 10). مفهوم رقابت‌پذیری با نظریه‌های زیادی در سطح خرد و کلان گره خورده است؛ از جمله می‌توان به نظریه‌های کلاسیک و نئوکلاسیک، مکتب اقتصادی کینز، نظریه رشد اقتصادی درون‌زا، نظریه تجار تجدید، نظریه رشد شهری، اقتصاد بنگاهی جدید، اقتصاد استراتژی کسب‌وکار و نظریه اقتصاد تکاملی شومپیتر اشاره کرد (داداش‌پور و احمدی، ۱۳۸۹: ۵۸). ارال (۱۹۸۶) برای بررسی رقابت‌پذیری بنگاه‌های اقتصادی، رقابت‌پذیری را تابعی از سلطه و تأثیر صنعتی بنگاه، برتری هزینه‌های آن و نیز محیط سیاسی-اقتصادی که بنگاه در آن فعالیت می‌کند، در نظر گرفته است و نشان می‌دهد برای بررسی مسائل رقابت‌پذیری، توجه به مسائل درون‌سازمانی و بیرون‌سازمانی لازم است (Man Thomas and Chan, 2002: 20). پورتر تأثیر مشتریان و تأمین‌کنندگان را بر رقابت‌پذیری خاطر نشان کرده است و معتقد است که مزیت رقابتی یک بنگاه بایستی به‌عنوان بخشی از یک سیستم گسترده‌تر و در ارتباط با تأمین‌کنندگان و توزیع‌کنندگان و همچنین مصرف‌کنندگان نهایی مورد بررسی قرار گیرد (Thompson, 2001: 41).

سنجش مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای در جهت توسعه پایدار ...

توجه کردن به توسعه مناطق از منظر رقابت‌پذیری منطقه‌ای است. یکی از کانون‌هایی که موقعیت مناسب برای توسعه دارد و در پژوهش‌های توسعه‌ای و منطقه‌ای جزء مناطق کم‌برخودار (داداش‌پور، زاهد، ۱۳۹۵: ۱۵) محسوب می‌شود، استان خراسان شمالی است.

موقعیت قرارگیری مرزی، همجواری با کشور ترکمنستان، پتانسیل تولید محصولات مشترک و فعالیت‌های فرااستانی و فراملی در کنار قرارگیری در کریدور شرق به غرب ایران و نیروی انسانی کارآمد و محیط طبیعی با توان اکولوژیک بالا از جمله پتانسیل‌های توسعه استان است که مغفول مانده است. با درک این موقعیت است که مقاله حاضر در جست‌وجوی پاسخ به بعضی سؤالات اساسی است تا از طریق آن‌ها، تبیین مفهوم، قلمرو و ابعاد مختلف رقابت‌پذیری استان خراسان شمالی میسر شود. همچنین با تکیه بر رویکرد رقابت‌پذیری منطقه‌ای، ضمن سنجش و ارزیابی عوامل تعیین‌کننده رقابت‌پذیری استان، در گام نخست به استخراج پیشران‌های اقتصادی، نهادی-سیاسی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی و گردشگری آن مبادرت ورزیده و در گام دوم درجه اهمیت هریک از زیرمعیارهای رقابت‌پذیری را اندازه‌گیری کند تا از این رهگذر بتواند اولویت‌های آینده توسعه استان را معین کند. بر این اساس، سؤال‌هایی که با این تحقیق مرتبط است، نخست این است که کدام‌یک از معیارها و زیرمعیارهای مرتبط با عوامل ارزیابی رقابت‌پذیری منطقه‌ای بیشترین تأثیر را بر ارتقای رقابت‌پذیری استان خراسان شمالی دارند؟ و کدام‌یک از پیشران‌های استان در قیاس با سایر بخش‌های فعالیتی از قابلیت بیش‌تری برای رقابت‌پذیری برخوردار است؟

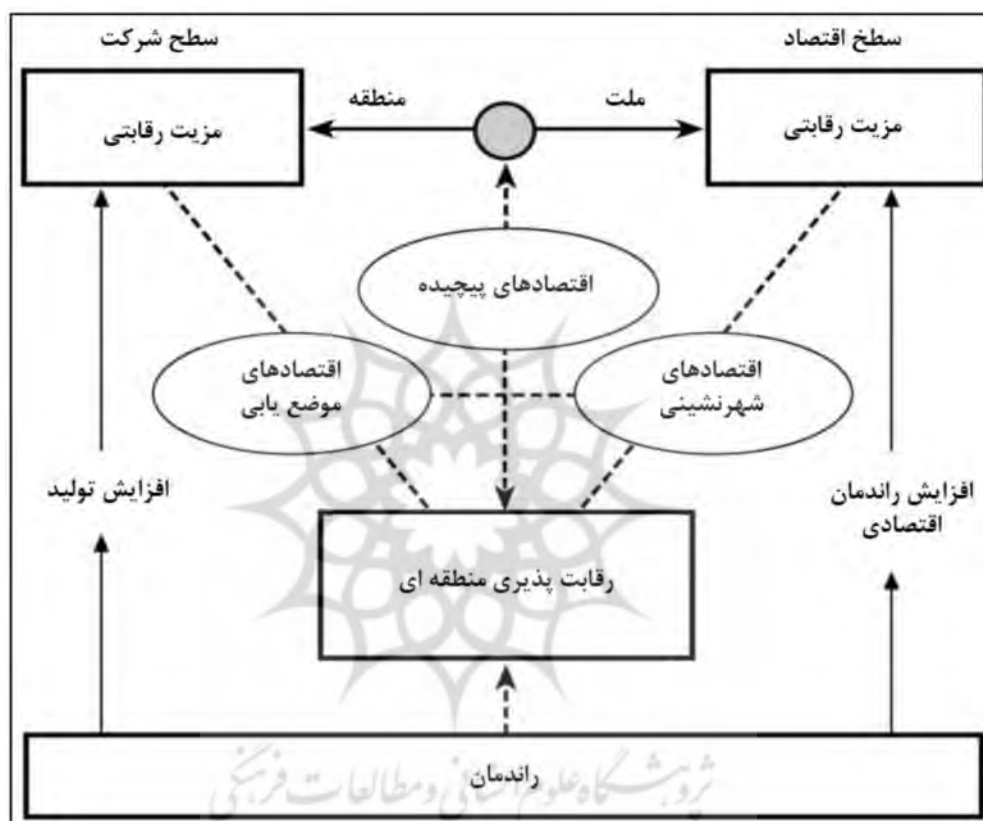
مبانی نظری تحقیق

رقابت‌پذیری منطقه‌ای

رقابت‌پذیری یک مفهوم بسیار مهم است و از دیدگاه‌های متفاوت قابل بررسی و تعریف است.

و تجاری به حساب می‌آید؛ بدین معنی که می‌توان گفت هر کشور، منطقه یا بنگاهی که از توان رقابتی بالایی در بازارهای رقابتی برخوردار باشد، از رقابت‌پذیری بالاتری نیز برخوردار است (میرزایی، ۱۳۹۴: ۲۴).

پورتر (۱۹۹۰)، رقابت‌پذیری را مفهومی مفید در سطح کشور یا منطقه می‌داند؛ برای مثال، مفهوم رقابت‌پذیری می‌تواند در مشخص کردن فرصت‌های اقتصادی مرتبط با واحدهای منطقه‌ای به کار رود. رقابت‌پذیری معیاری کلیدی برای ارزیابی درجه موفقیت مناطق در میدان رقابت‌های سیاسی، اقتصادی

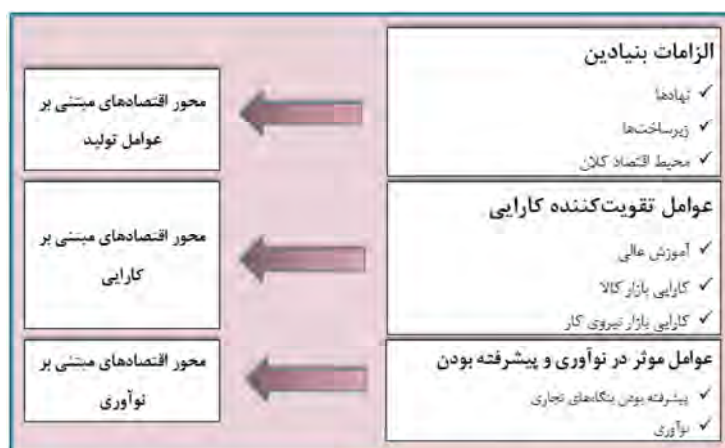

شکل ۱. چارچوب و برهم‌کنش مؤثر در رقابت‌پذیری منطقه‌ای
(منبع: آقازاده و همکاران، ۱۳۸۳: ۵۴)

کار و نرخ اشتغال تأثیر می‌گذارد؛ درحالی‌که شاخص‌های فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی (معروف به تعیین‌کننده‌های موفقیت)، اثر غیرمستقیم و بلندمدت بر رقابت‌پذیری دارند (لنقیل^۱، ۲۰۰۴: ۳۳۴).

ارکان و معیارهای رقابت‌پذیری منطقه‌ای

لنقیل مدل هرمی را برای اندازه‌گیری رقابت‌پذیری مناطق تدوین کرد. از عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای بر این مدل، خلق فرصت‌های اشتغال، کارایی و ارتقاء استانداردهای زندگی شامل نرخ اشتغال بالا و کم‌شدن نابرابری‌های درآمدی می‌شود. به‌طور کلی، عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای را می‌توان به دو دسته عناصر مستقیم و غیرمستقیم، تقسیم کرد. به سبب اهمیت خاص، عوامل با اثر مستقیم و کوتاه‌مدت بر محصول اقتصادی، قابلیت سوددهی، بهره‌وری نیروی

شکل ۲. ارکان رقابت‌پذیری منطقه‌ای در توسعه پایدار منطقه‌ای

(منبع: نویسندگان ۱۳۹۵)

سطوح عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای:

- عوامل تعیین‌کننده موفقیت در رقابت‌پذیری منطقه‌ای؛
- عوامل برنامه‌ریزی توسعه رقابت‌پذیری منطقه‌ای:
  - توسعه فنی و پژوهشی (RTD)، ۲- بنگاه‌های اقتصادی متوسط و کوچک (SME)، ۳- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، ۴- زیرساخت و سرمایه انسانی، ۵- مؤسسات و سرمایه اجتماعی؛
- عوامل اصلی رقابت‌پذیری منطقه‌ای: درآمد، بهره‌وری، نرخ اشتغال (میرزایی، ۱۳۹۴: ۴۶).

شاخص رقابتی ایران در سال‌های (۲۰۱۲-۲۰۱۳) رقم ۴,۲۲ محاسبه شده که بر این اساس رتبه رقابت‌پذیری ۶۶ را بین ۱۴۴ کشور مورد مطالعه را کسب کرده است. رتبه‌های رقابت‌پذیری ایران طی سه سال گذشته به ترتیب ۶۹، ۶۲ و ۶۶ بوده است که با توجه به تغییر در تعداد کشورهای مورد مطالعه از ۱۳۹ کشور به ۱۴۴ کشور و در گزارش اخیر ۱۴۴ کشور قسمتی از تغییر رتبه کشورهای به این امر مربوط می‌شود. به این ترتیب، آنچه بیشتر می‌بایست مورد توجه قرار گیرد، شاخص رقابت‌پذیری است که ایران طی ۳ سال اخیر به ترتیب ارقام ۴,۱۴، ۴,۲۶ و ۴,۲۲ را در این خصوص کسب کرده است (میراحسنی، ۱۳۹۲: ۳۰-۲۹).

شکل ۳. شاخص‌های رقابت‌پذیری منطقه‌ای

(منبع: میرزایی، ۱۳۹۴: ۵۵)

پیشینه پژوهش

در سطح جهانی به‌خصوص در قاره اروپا، مطالعات مختلفی در زمینه رقابت‌پذیری منطقه‌ای انجام شده است. لین‌بگ در مطالعه خود بر روی عوامل رقابت‌پذیری شهرها مدلی با متغیرهای کیفیت زندگی، بهره‌وری، نرخ اشتغال، ظرفیت برای یادگیری و نوآوری، محیط تجاری، روندهای از بالا به پایین‌بخشی و تأثیرهای بزرگ را مطرح کرد (Begg, 1998: 201). مولر و وبستر در واکنش برای مدل رقابت‌پذیری شهرها چهار متغیر استعدادهای منطقه‌ای، ساختار اقتصادی، منابع انسانی و محیط اجتماعی و سازمانی را مدنظر قرار داده‌اند. مولر و وبستر در تجزیه و تحلیل‌های مدل خود از ماتریس SWOT استفاده کردند (وبستر و مولر^۱، ۲۰۰۰: ۸۱). در فنلاند یان هوواری و همکاران (Huovari et al, 2000: 4) به محاسبه شاخص ارزیابی رقابت‌پذیری مناطق فنلاند پرداخته‌اند. هدف این تحقیق تدوین شاخص ارزیابی مناطق فنلاند و رتبه‌بندی آن‌ها بوده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در مزیت رقابتی مناطق فنلاند سرمایه انسانی، نوآوری، تجمع و قابلیت دسترسی است. به‌عقیده هوواری و همکاران، سرانه تولید ناخالص ملی و درآمد بیش از آنکه جزئی از اجزای رقابت‌پذیری باشند، پیامد و نتیجه آن هستند و در سراسر فرایند پژوهش تلاش آن‌ها معطوف به این بوده که بین سرانه درآمد و اشتغال به‌عنوان پیامدهای رقابت‌پذیری و معرف‌ها و معین‌ها به‌عنوان منابع رقابت‌پذیری تفکیک قایل شوند. مهم‌ترین کار انجام شده در این زمینه، در انگلستان و توسط رابرت هاگینز و همکاران در سال ۲۰۰۳، با‌عنوان تدوین شاخص رقابت‌پذیری انگلستان صورت‌پذیرفته است. هدف این پژوهش، استخراج شاخص‌های ارزیابی مناطق انگلستان و رتبه‌بندی آن‌ها بوده است. نتایج یافته‌ها حاکی از دستیابی به شاخص سه سطحی رقابت‌پذیری مناطق انگلستان است. از آن سال به بعد، براساس این شاخص به‌صورت دوره‌ای رتبه‌بندی مناطق ۱۲ گانه انگلستان

برای بررسی میزان پیشرفت یا پس‌رفت آن‌ها منتشر می‌شود. رابرت استیمسون و همکاران^۲ (۲۰۰۶) با روش تحلیلی چندبخشی به ارزیابی اجزای رقابت‌پذیری منطقه‌ای در هوشی مینه ویتنام پرداختند. هدف نهایی آن‌ها از این تحقیق، سنجش رقابت‌پذیری منطقه‌ای و استخراج راهبردهای توسعه بوده که این مهم را از رهگذر شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در فرایند توسعه و ارتقای مزیت رقابتی منطقه و هدایت سرمایه‌های مادی و انسانی به‌سوی آن‌ها جستجو می‌کنند؛ به‌طورمثال، آن‌ها با مطالعه بخش زیرساخت‌های راهبردی، به‌عنوان یکی از اجزای سه‌گانه مدل رقابت‌پذیری پیشنهادی خود، به این نتیجه رسیده‌اند که زیرساخت راهبردی کسب‌وکار و بازرگانی به‌عنوان اولویت اول سرمایه‌گذاری در بین زیرساخت‌ها و صنایع مواد غذایی، اولویت اول سرمایه‌گذاری در بین خوشه‌های صنعتی تأثیر تعیین‌کننده‌ای در رقابت‌پذیری منطقه‌ای در هوشی مینه دارند (Stimson et al, 2006: 315). در بررسی شاخص‌های رقابت‌پذیری شهری و منطقه‌ای، مطالعاتی در هند صورت گرفت که عوامل رقابت‌پذیری شهرها را در حوزه‌های سرمایه انسانی، هزینه‌ها، زیرساخت و محیط اجتماعی و عوامل کسب‌وکار و ریسک تقسیم‌بندی کرده‌است (Sinkiene, 2007)؛ (sharma, 2006). مرکز صنعت و تجارت لندن (۲۰۰۸) توانایی شهرها در جذب سرمایه‌گذاری، ثبات اقتصادی، تسهیل در کسب‌وکار و محیط قانونی را متغیر رقابت‌پذیری شهرها می‌داند. تعدادی از مؤسسات بزرگ همچون مرسر، مسترکارت، پروژة رقابت‌پذیری شهرهای دنیا با داشتن دفاتر متعدد در شهرهای مختلف دنیا به‌طورمستقیم اقدام به رتبه‌بندی شهرهای جهان براساس شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کرده‌اند. مؤسسه مرسر دارای بیش از ۱۵۰۰۰ پرسنل است که در ۴۱ کشور و بیش از ۱۹۰ شهر جهان مستقر هستند و با معیارهای کارشناسی مصوب مؤسسه، اوضاع و شرایط شهرهای مختلف را از

2. Stimson, R. J., Stough, R. R., & Roberts, B. H.

1. Webster & Muller

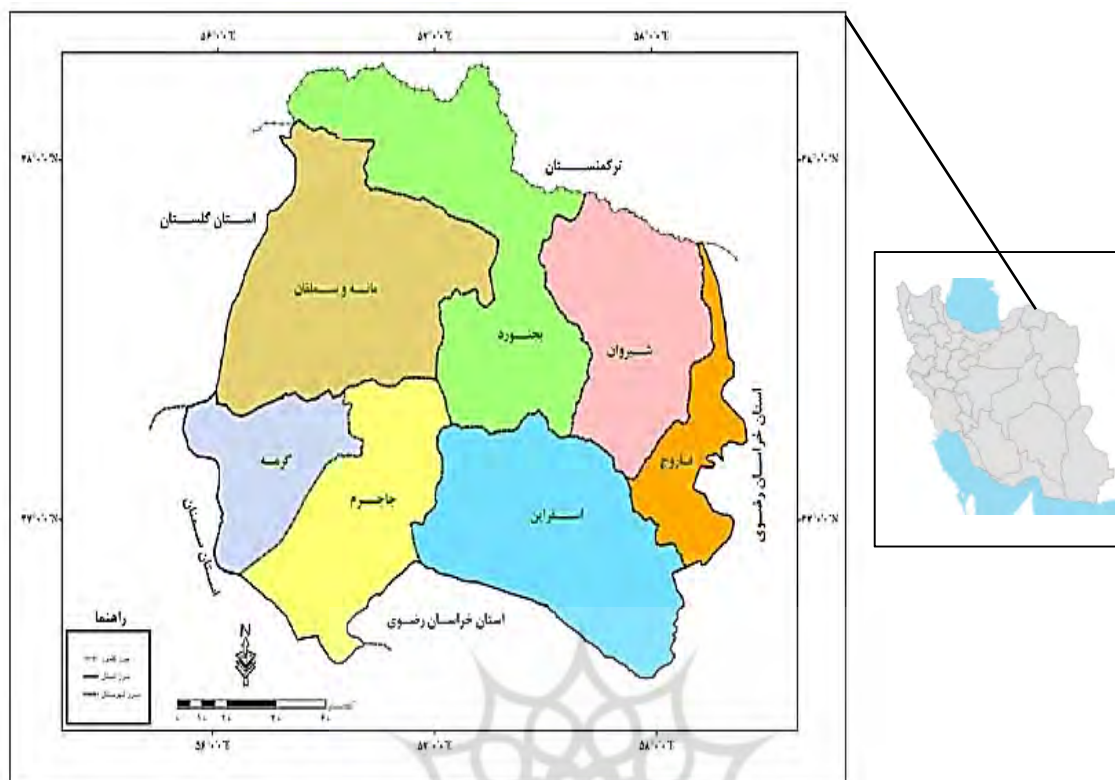
استان، ایجاد شد. مساحت این استان ۲۸۴۳۴ کیلومتر مربع است که از این نظر پانزدهمین استان ایران و جمعیت آن ۸۱۱۵۷۲ نفر می‌باشد. این استان از نظر موقعیت جغرافیایی، از شمال با کشور ترکمنستان (با ۲۸۱ کیلومتر مرز مشترک)، از شرق و جنوب با استان خراسان رضوی، از جنوب غربی با استان سمنان و از غرب با استان گلستان هم‌مرز است. این استان از ۸ شهرستان، ۱۶ شهر و ۱۶ بخش، ۴۰ دهستان و ۸۶۲ روستای دارای سکنه تشکیل شده است. این استان با ظرفیت‌های بالقوه فراوانی که در حوزه‌های مختلف گردشگری، صنعت، انرژی‌های نو، ساخت‌وساز و مسکن، کشاورزی، برندسازی فرهنگی، داروهای گیاهی، سیمان، فولاد و ... دارد؛ هنوز از نظر توسعه ضعیف است و جزء مناطق محروم کشور محسوب می‌شود (پيله ور، ۱۳۹۲: ۹۹).

سنجش مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای در جهت توسعه پایدار ...

نزدیک مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهند. بر پایه گزارش پروژه رقابت‌پذیری شهرهای دنیا که شامل لیست ۵۰۰ شهر برتر دنیا از لحاظ شاخص رقابت‌پذیری است، شهر نیویورک با کسب بیش‌ترین امتیاز در رتبه اول قرار دارد. در این گزارش لندن و توکیو در رتبه دوم و سوم و شهر تهران در رتبه ۳۳۲ قرار گرفته است (<http://www.ensani.ir>). اندرو داف^۱ (۲۰۰۹) بیان می‌کند که شهرها گردانندگان اصلی اقتصاد بوده، شهرهای بزرگ نقشی اساسی در منافع ملی دارند، خلاقیت نقش مهمی در رقابت‌پذیری شهرها دارد. او همچنین در مطالعاتش در زمینه رقابت‌پذیری بر شاخص کیفیت زندگی و نوآوری و کارآفرینی و نیروی کار جوان تأکید ورزید. برنامه راهبردی سیدنی بر پایه صنایع رقابت‌پذیر جهانی بنا شده است. وجود تنوع شغلی و نیروی کار مهارت‌دیده و زیرساخت‌های اجتماعی و اقتصادی و سازگاری شهری از عوامل رقابت‌پذیری این شهر در مقیاس جهانی است. سیدنی ۹ درصد از تولید ناخالص داخلی استرالیا را دارد (www.sydney2030.com Au 2011). بررسی‌های نویسندگان حاکی از آن است که در داخل کشور در زمینه رقابت‌پذیری منطقه‌ای کار مشابهی صورت نگرفته است. داداش‌پور و احمدی‌پور در پایان‌نامه‌ای با عنوان بررسی و تحلیل نقش خوشه‌های صنعتی بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای (نمونه موردی: خوشه صنعتی تجهیزات نفت، گاز و پتروشیمی استان خوزستان)، نتایج تحقیق ضمن تأیید ارتباط بین شدت روابط با افزایش رقابت‌پذیری منطقه‌ای، عوامل مؤثر بر توسعه و تحریک رقابت‌پذیری منطقه‌ای را در قالب چهار عامل: ۱- روابط اجتماعی؛ ۲- روابط مکانی جغرافیایی؛ ۳- روابط اقتصادی؛ ۴- روابط سازمانی- نهادی، شناسایی کرده است.

معرفی منطقه مورد مطالعه

استان خراسان شمالی به مرکزیت شهر بجنورد در شمال شرق ایران است. این استان با مصوبه دولت در سال ۱۳۸۳ و پس از تقسیم استان خراسان به سه

شکل ۴. نقشه تقسیمات سیاسی استان خراسان شمالی (منبع: نویسندگان، ۱۳۹۶)

مواد و روش‌ها

داده‌های جمع‌آوری شده به روش نمونه‌گیری در دسترس، از متخصصان و نخبگان حوزه توسعه و پایداری استان خراسان شمالی می‌باشد. در این تحقیق تعداد ۳۸ پرسشنامه در بین افراد توزیع شد که از این تعداد ۳۰ پرسشنامه در نهایت تکمیل و در اختیار نویسندگان قرار گرفت. روش تحقیق در این پژوهش براساس ماهیت، توصیفی و تحلیلی و از لحاظ دستیابی به حقایق از نوع تحقیقات توصیفی - پیمایشی و از لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. شاخص‌های کلی تحقیق شامل مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، نهادی - سیاسی،

گردشگری، زیست‌محیطی و کالبدی در ۱۶۶ متغیر در منطقه مورد مطالعه است. روایی پرسشنامه با رجوع به کارشناسان و استادان مرتبط در این حوزه مورد دستیابی قرار گرفت. برای پایای پرسشنامه نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که میانگین آن برای همه ابعاد، معادل ۹۴ درصد می‌باشد که نشان‌دهنده وضعیت مطلوب مورد قبول پرسشنامه است. متغیرها با طیف ۵ تایی لیکرت در پرسشنامه قرار گرفته‌اند. داده‌های جمع‌آوری شده به کمک نرم‌افزار آماری SPSS و با تحلیل عاملی اکتشافی مورد تجزیه و تحلیل و استنتاج نهایی قرار گرفته است.

جدول ۱. شاخص‌ها و متغیرهای به کار رفته در تحقیق

ردیف	ابعاد مورد مطالعه	آلفای کرونباخ	تعداد متغیرها
۱	اقتصادی	۰,۹۴۸	۵۵
۲	اجتماعی	۰,۹۵۵	۲۵
۳	نهادی - سیاسی	۰,۹۷۹	۴۲
۴	گردشگری	۰,۹۶۷	۲۴
۵	زیست‌محیطی - کالبدی	۰,۹۷۹	۲۰

(منبع: محاسبات آماری توسط نگارندگان: ۱۳۹۵)

شدت رابطه‌ای که میان هر عامل و هر متغیر مشاهده شده است (غیاثوند، ۱۳۹۲: ۱۹۸).

یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر از تحلیل عاملی نوع R با روش مؤلفه‌های اصلی استفاده شده، که هدف آن خلاصه کردن تعداد زیاد شاخص‌ها به عوامل معنی‌دار می‌باشد (کلانتری، ۱۳۸۲: ۲۸۲). ۱۶۶ متغیر مربوط به مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان خراسان شمالی با این روش مورد سنجش و بررسی قرار گرفته‌اند. شاخص‌های به کار رفته به ۱۵ عامل برتر از طریق چرخش واریماکس تقلیل پیدا کردند. سپس از طریق استاندارد کردن، مبادرت به رفع اختلاف مقیاس شده است. مجموع ۱۵ عامل، تقریباً ۸۵،۵۹۳ درصد از واریانس را تبیین می‌کند که نشان از رضایت‌بخش بودن تحلیل عاملی و متغیرهای مورد مطالعه می‌باشد. در جدول زیر بار عاملی هر عامل را با توجه به میزان واریانس آن در نرم‌افزار اکسل طبقه‌بندی کرده و ۵ اولویت اول هر عامل را استخراج کرده‌ایم.

یافته‌های پژوهش به صورت تحلیل عاملی اکتشافی مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای ارائه می‌شود. معمولاً در انجام تحقیقات به دلایل مختلف با حجم زیادی از متغیرها روبه‌رو هستیم. برای تحلیل دقیق‌تر داده‌ها و رسیدن به نتایج علمی‌تر و در عین حال عملیاتی‌تر، محققان به دنبال کاهش حجم متغیرها و یا تشکیل ساختار جدیدی برای آن‌ها می‌باشند. یکی از راه‌های کاهش حجم متغیرها، استفاده و بهره‌گیری از روش تحلیل عاملی است. تحلیل عاملی سعی در شناسایی متغیرها یا عامل‌های اساسی به منظور تبیین الگوی همبستگی بین متغیرهای مشاهده شده، دارد. در عین حال، تحلیل عاملی نقش مهمی در شناسایی متغیرهای مکنون (latent) یا همان عامل‌ها از طریق متغیرهای مشاهده شده دارد (مؤمنی و فعال‌قیومی، ۱۳۸۶: ۱۹۱). اصولاً به منزله ابزار کشف ساختار زیربنایی عاملی بدون اینکه از قبل تعداد عامل‌ها و بارهایشان مشخص شده باشد، به کار می‌رود. پس در چنین روشی، تحلیل عامل شیوه‌ای برای اکتشاف عامل‌ها از میان یک‌سری متغیرهاست؛ بنابراین، دو هدف اصلی تحلیل عاملی اکتشافی عبارت است از: نخست، تعیین تعداد عامل‌های مشترک که بر مجموعه‌ای از متغیرها تأثیر می‌گذارد. دوم، تعیین

جدول ۲. ماتریس مؤلفه‌ها و بار عاملی هر عامل و ۵ اولویت اول هر عامل

عامل‌ها	اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم	اولویت چهارم	اولویت پنجم
عامل اول	۰،۸۸۲	۰،۸۷۹	۰،۸۷۷	۰،۸۶۷	۰،۸۶۱
عامل دوم	۰،۷۱۳	۰،۶۹۸	۰،۶۹۳	۰،۶۷	۰،۶۶۹
عامل سوم	۰،۵۰۲	۰،۴۹۸	۰،۴۸۷	۰،۴۸۳	۰،۴۶
عامل چهارم	۰،۶۲۴	۰،۵۸۱	۰،۵۵۷	۰،۵۳۶	۰،۵۲۵
عامل پنجم	۰،۶۴۶	۰،۶۱۴	۰،۵۵۷	۰،۵۲۱	۰،۵۱۸
عامل ششم	۰،۵۹۶	۰،۴۷۴	۰،۴۷۱	۰،۴۶۲	۰،۴۰۲
عامل هفتم	۰،۵۲۹	۰،۵۱۱	۰،۴۹۷	۰،۴۹۵	۰،۴۶۹
عامل هشتم	۰،۵۷۴	۰،۴۵۶	۰،۴۲۹	۰،۳۹۹	۰،۳۹۵
عامل نهم	۰،۴۳۴	۰،۴۰۸	۰،۳۷۳	۰،۳۶	۰،۳۴۸
عامل دهم	۰،۵۲۶	۰،۴۶۳	۰،۴۴۱	۰،۳۵۷	۰،۳۲۹
عامل یازدهم	۰،۳۴۲	۰،۳۰۸	۰،۲۷۴	۰،۲۷۲	۰،۲۶۳
عامل دوازدهم	۰،۴۳۵	۰،۳۹۸	۰،۲۸۸	۰،۲۶۴	۰،۲۶۳
عامل سیزدهم	۰،۴۶۸	۰،۳۷	۰،۳۵۹	۰،۲۹۷	۰،۲۷۲
عامل چهاردهم	۰،۴۱۳	۰،۴۰۴	۰،۳۰۹	۰،۲۹۱	۰،۲۸۹
عامل پانزدهم	۰،۴۰۹	۰،۲۵۴	۰،۲۲۸	۰،۲۱۱	۰،۲۰۶

جدول زیر، پیشران نهادی با بیشترین درصد واریانس (۱۶,۹۴۷٪) در اولویت اول قرار گرفته است. پیشران‌های گردشگری، اقتصادی و گردشگری شهری به ترتیب با (۱۴,۵۶۹٪)، (۱۰,۲۷۱٪)، (۷,۷۹۸٪) در اولویت‌های دوم تا چهارم قرار گرفته‌اند. در حوزه اقتصادی پیشران‌های مالی، تجاری، خوشه‌های صنعتی، سرمایه‌ای و کارآفرینی در توسعه رقابت‌پذیری استان بیشترین نقش را دارند. در زمینه گردشگری باید گردشگری شهری و اجتماع‌محور صورت بگیرد.

در جدول زیر، مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تراکمی هر یک از عوامل آمده و مشخص شده است که هر عامل در کدام مؤلفه قرار می‌گیرد. به‌طور کل با آزمون تحلیل عاملی اکتشافی با پیش‌فرض خود نرم‌افزار ۲۶ عامل استخراج می‌شد که ما آن را به ۱۵ عامل کاهش دادیم. در بین این ۱۵ عامل، مؤلفه زیست‌محیطی - کالبدی نسبت به سایر مؤلفه‌ها با واریانس کمتری مواجه می‌شد و در اولویت اول هیچ‌یک از ۱۵ عامل ذکر شده قرار نگرفته است. طبق

جدول ۳. نمایی از عامل‌های تحقیق و سهم هر یک از آن‌ها (نام عامل‌ها، مقادیر ویژه، درصد واریانس و درصد تراکمی)

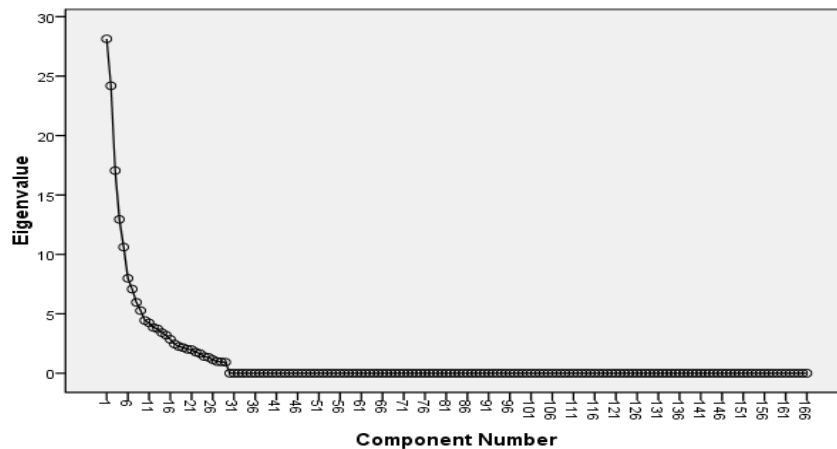
Total Variance Explained		مجموعه مقادیر عامل‌های استخراج شده قبل از چرخش			مجموعه مقادیر عامل‌های استخراج شده بعد از چرخش		
ردیف	نام عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تراکمی	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تراکمی
۱	نهادی	۲۸,۱۳۳	۱۶,۹۴۷	۱۶,۹۴۷	۲۴,۷۲	۱۴,۸۹۲	۱۴,۸۹۲
۲	گردشگری	۲۴,۱۸۵	۱۴,۵۶۹	۳۱,۵۱۶	۱۷,۰۳۶	۱۰,۲۶۲	۲۵,۱۵۴
۳	اقتصادی	۱۷,۰۴۹	۱۰,۲۷۱	۴۱,۷۸۷	۱۶,۹۵۴	۱۰,۲۱۳	۳۵,۳۶۸
۴	گردشگری شهری	۱۲,۹۴۵	۷,۷۹۸	۴۹,۵۸۵	۱۵,۸۸۳	۹,۵۶۸	۴۴,۹۳۵
۵	اجتماعی - امنیتی	۱۰,۶۱۱	۶,۳۹۲	۵۵,۹۷۷	۱۲,۵۶۱	۷,۵۶۷	۵۲,۵۰۲
۶	اقتصادی - مالی	۷,۹۸۶	۴,۸۱۱	۶۰,۷۸۸	۷,۶۳۳	۴,۵۹۸	۵۷,۱۰۱
۷	اقتصادی زیرساختی	۷,۰۸۱	۴,۲۶۶	۶۵,۰۵۴	۶,۷۹۹	۴,۰۹۶	۶۱,۱۹۶
۸	اقتصادی - تجاری	۵,۹۶۱	۳,۵۹۱	۶۸,۶۴۵	۶,۰۱۱	۳,۶۲۱	۶۴,۸۱۷
۹	فناوری	۵,۲۶۴	۳,۱۷۱	۷۱,۸۱۶	۵,۸۵۷	۳,۵۲۸	۶۸,۳۴۶
۱۰	اقتصادی - خوشه‌های صنعتی	۴,۴۳۷	۲,۶۷۳	۷۴,۴۸۹	۵,۵۴۳	۳,۳۳۹	۷۱,۶۸۵
۱۱	اقتصادی - سرمایه‌ای	۴,۲۳۶	۲,۵۵۲	۷۷,۰۴۱	۵,۴۵۵	۳,۲۸۶	۷۴,۹۷۱
۱۲	گردشگری اجتماع‌محور	۳,۸۵۲	۲,۳۲	۷۹,۳۶۱	۴,۸۱۴	۲,۹	۷۷,۸۷۱
۱۳	سیاسی - امنیتی	۳,۷۳۲	۲,۲۴۸	۸۱,۶۰۹	۴,۲۸۶	۲,۶۴۲	۸۰,۵۱۳
۱۴	نهادی - قانونی	۳,۴۱۳	۲,۹۵۶	۸۳,۶۶۵	۴,۳۷۴	۲,۶۳۵	۸۳,۱۴۸
۱۵	اقتصادی - کارآفرینی	۳,۲	۱,۹۲۸	۸۵,۵۹۳	۴,۰۵۸	۲,۴۴۵	۸۵,۵۹۳

(منبع: محاسبات آماری توسط نگارندگان: ۱۳۹۵)

محور Y خطی موازی رسم کنیم، تعداد عامل‌های استخراج شده، مشخص شده و مشاهده می‌شود که ۱۵ عامل نخست، بیشترین مقدار ویژه را دارد. پس با نتایج حاصل از معیار مقادیر ویژه همخوانی دارد.

نمودار (نمودار سنگ‌ریزه) Scree Plot: در نمودار سنگ‌ریزه، مقادیر ویژه روی نمودار به ترتیب کاهش می‌یابد تا از یک نقطه عبور کند (غیاثوند، ۱۳۹۲: ۲۱۵). چنانچه موازی محور X، یک فاصله بالاتر از

Scree Plot

شکل ۵: نمایی از عامل‌های تحقیق و سهم هر یک از آن‌ها با استفاده از نمودار (منبع: محاسبات آماری توسط نگارندگان: ۱۳۹۵)

هدف اصلی این مقاله، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در ارتقای رقابت‌پذیری خراسان شمالی بود تا از این رهگذر با شناسایی و رتبه‌بندی این عوامل دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی استان را در جهت دستیابی به راهبردهای مؤثر در توسعه استان یاری رساند. از این منظر، نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که در سطح اول عوامل ارزیابی، «عامل اقتصادی» و در سطح دوم «عامل نهادی-سیاسی» مهمترین عوامل مؤثر در ارتقای رقابت‌پذیری استان هستند. در سطح سوم عواملی چون «گردشگری» و در سطح چهارم «اجتماعی» و در سطح پنجم «زیست‌محیطی-کالبدی» بیشترین تأثیر را در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان خراسان شمالی دارند و در عین حال همین عامل‌ها بیشترین فاصله را از وضع مطلوب دارند. طبق ارزیابی به‌عمل‌آمده، تمایل افراد ثروتمند غیرساکن به سرمایه‌گذاری در این استان رغبت زیادی دارند و این یک فرصت بی‌نظیر برای جذب سرمایه‌گذاران و پیاده‌کردن سرمایه آن‌ها در حیطه‌های مختلف استان است. میزان شناخت مردم و تجار استان از تولیدات ترکمنستان در جهت ایجاد صنایع مکمل و بهره‌وری در حد مطلوب است و می‌توان با ایجاد بازارچه‌های مرزی و گسترش تجارت با افغانستان به

بهبود اقتصاد استان کمک کرد. مؤسسات محلی استان می‌توانند در جهت ارتقاء رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان نقش بسزایی داشته باشند. بیشتر سرمایه‌گذاری‌های خارجی استان در زمینه صنعت و ساخت‌وساز می‌باشد و این نقطه قوتی برای توسعه پایدار استان است. صنایع مکمل، کانون‌های مجاور استان را برای توسعه منطقه‌ای می‌توان ارتقا داد. وضعیت عرضه و تقاضای کالاهای سرمایه‌ای در استان مناسب است و نقش زیادی برای رونق بازار داخلی استان دارد. در مؤلفه کارآفرینی، مدیریت رابطه‌مداری در استان در حد بالا می‌باشد. در بخش صنعت گردشگری در ایجاد اقامتگاه، هتل‌ها و مراکز مهمان‌پذیر روستایی توسط گردشگران در استان تأثیر بسزایی داشته است. کیفیت محیط شهری در صنعت گردشگری استان تأثیرگذار بوده است. نداشتن آگاهی و کمبود آموزش افراد از منافع و مزایای گردشگری، علت توسعه‌نیافتگی و عدم رشد صنعت گردشگری می‌باشد. در مؤلفه ترتیبات قانونی نهادها، قوانین ملی با شرایط محلی و منطقه‌ای استان تناسب دارد. استان خراسان شمالی با وجود امنیت بالای اجتماعی زمینه مناسبی برای برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای دارد. فناوری و نوآوری در رقابت‌پذیری منطقه‌ای می‌تواند جایگاه بهتری برای استان به ارمغان

حوزه‌های زیرساختی، مالی- تجاری به‌ویژه با کشور افغانستان و کارآفرینی نقش بسزایی در توسعه استان دارد. از دیگر موارد درجهت توسعه استان به بخش‌های فناوری و ایجاد خوشه‌های صنعتی اشاره کرد. در ضمن نتایج توصیفی نیز نشان می‌دهد که این استان مرادوات اقتصادی با کشورهای ترکمنستان، افغانستان و عراق می‌تواند داشته باشد که این با توجه به نبود بازارچه مرزی در استان و رجوع بیش‌تر صادرکنندگان به درگزر برای صادرات، شاخص رقابت‌پذیری استان را در قیاس با استان‌های مجاور پایین آورده است. از سوی دیگر، سرمایه‌گذاری بخش‌های کشاورزی و صنایع تکمیلی و صنعت و زنجیره‌های تولید پتروشیمی، فولاد، قطعات فولادی، آلومینیوم، صنایع گردشگری و انرژی‌های نو به‌عنوان پیشران‌های توسعه در استان قلمداد می‌شوند. از سوی دیگر، با توجه به اینکه برای رقابت‌پذیری منطقه‌ای توجه به شرکت‌های دانش‌بنیان و تولیدات آن از ضروریات است، این میزان در استان خراسان شمالی به‌شدت تعداد در تولیداتشان محدود و ناکافی است؛ از این‌رو، یکی از آسیب‌های جدی درجهت توسعه رقابت‌پذیری منطقه‌ای در آینده‌نه‌چندان دور نبود شرکت‌های دانش‌بنیان و یا عدم تجاری‌سازی محصولات آن‌هاست. نکات اصلی درجهت رقابت‌پذیری استان برگرفته از نتایج مقاله به‌شرح ذیل می‌باشد که بیشترین مرادوات اقتصادی استان خراسان شمالی با کشورهای ترکمنستان، افغانستان و عراق در بخش تجارت خارجی و در بخش تجارت داخلی با استاهای خراسان رضوی، تهران، البرز، گلستان، مازندران، سمنان، هرمزگان است. شعاع عملکردی استان با توجه به مرزی بودن آن بسیار کم است که باید برای بازارهای هدف جدید تعریف و بر این منوال سرمایه‌گذاری در استان بسط و توسعه یابد. با توجه به پاسخ پرسش‌شوندگان، زمینه‌های مناسب سرمایه‌گذاری کنونی استان در بخش‌های کشاورزی و صنایع تبدیلی و تکمیلی و فراوری محصولات کشاورزی و دامی، صنعت و زنجیره‌های تولیدی پتروشیمی، فولاد و قطعات فولادی، آلومینیوم، صنایع گردشگری و

بیاورد. نشاط اجتماعی بالایی در استان وجود دارد. می‌توان با کاهش اعتیاد، طلاق و خشونت‌های اجتماعی در استان از نظر اجتماعی رتبه بهتری کسب کرد. با به‌کارگیری سرمایه اجتماعی و افزایش مشارکت در حکمروایی مطلوب استان نقش بسزایی داشت.

شکل ۶. مدل تجربی نسبت تأثیر عامل‌های پنج‌گانه در رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان خراسان شمالی همراه با سهم درصدی هر یک از عوامل
(منبع: محاسبات آماری نگارندگان: ۱۳۹۵)

جمع کل ۴ شاخص اجتماعی، گردشگری، اقتصادی، نهادی- سیاسی ۸۵،۵۹۲ درصد است. این ۴ شاخص ۱۵ عامل برتر تأثیرگذاری بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای را دارند. ۱۴،۴۰۸ درصد باقیمانده ۱۱ عامل دیگر از ۲۶ عامل پیش‌فرض می‌باشد و شاخص زیست‌محیطی- کالبدی از این ۱۴،۴۰۸ درصد سهم می‌برد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف سنجش مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای استان خراسان شمالی مورد سنجش و مطالعه قرار گرفته است. در چند سال اخیر ورود به بدنه تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی دولت باعث شده است که جایگاه استان از این بابت ارتقا پیدا کند. نتایج حاصل از کار میدانی برمبنای ۱۶۶ متغیر نشان می‌دهد که استان از پتانسیل بسیار مناسبی برای توسعه اقتصادی پایدار برخوردار است که بخش‌های گردشگری به‌ویژه گردشگری شهری، اقتصادی در

۶. نهادسازی متناسب با نیاز توسعه‌ای منطقه؛
۷. به‌کارگیری سرمایه خارجی سرمایه‌گذاران در حیطه‌های صنایع سبک و زنجیره‌های تولید پتروشیمی و فولاد؛
۸. افزایش آگاهی مردم از منافع توسعه صنعت گردشگری؛
۹. ایجاد بازارچه مرزی برای افزایش تجارت با ترکمنستان؛
۱۰. به‌کارگیری انرژی‌های نو و گسترش نیروگاه‌های استان.

منابع

- آقازاده، هاشم، استیری مهرداد و بهاره اصانلو (۱۳۸۳). بررسی مؤلفه‌های مؤثر بر رقابت‌پذیری بنگاه‌ها در ایران فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره سوم، دانشگاه تربیت مدرس تهران، صص ۳۷-۵۸.
- پيله ور، علی اصغر (۱۳۹۲). برنامه ریزی راهبردی در کوچ نشینی خراسان شمالی، مشهد، انتشارات سخن گستر، چاپ اول
- ثوند، احمد (۱۳۹۲). کاربرد آمار و نرم‌افزار SPSS در تحلیل داده‌ها. تهران: نشر تیسرا.
- داداش‌پور، هاشم؛ احمدی‌پور، زهرا و ابولفضل معروفی (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل نقش خوشه‌های صنعتی بر رقابت‌پذیری منطقه‌ای (نمونه موردی: خوشه صنعتی تجهیزات نفت، گاز و پتروشیمی استان خوزستان)، فصلنامه مدیریت صنعتی دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد سسندج، سال دهم، شماره ۳۱، صص ۶۳-۷۲.
- داداش‌پور، هاشم؛ ده‌ده‌جانی، مهدی (۱۳۹۴). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در ارتقای رقابت‌پذیری منطقه‌ای (مورد مطالعه: استان کردستان). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه آزاد مرودشت سال پنجم، شماره ۱۹، صص ۲۷-۴۲.
- داداش‌پور، هاشم، احمدی. (۱۳۸۹). رقابت‌پذیری منطقه‌ای به‌مثابه رویکردی نوین در توسعه منطقه‌ای. راهبرد یاس، مرکز پژوهشی مطالعات راهبردی توسعه ایران (مرات)، شماره ۲۲، صص ۸۰-۵۱.
- داداش‌پور، هاشم، زاهد، یوسفی. (۱۳۹۵). مقایسه تطبیقی جایگاه مناطق کشور بر مبنای توسعه دانش‌محور. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه آزاد مرودشت، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۲۹-۱۶.

بوم‌گردی، تولید انرژی‌های نو و تجدیدپذیر است. بیشترین سرمایه‌گذاری خارجی استان در حوزه‌های صنعت و معدن، انرژی برق و نیروگاه خورشیدی، ساخت سیم‌جوش و الکترو، مجتمع‌های تجاری، گاز و پالایشگاه صورت گرفته است؛ اما این سرمایه‌گذاری‌ها در حد ناچیز می‌باشد. شرکت‌های دانش‌بنیان در استان به تعداد کم و محدود می‌باشد که به‌منظور رقابت‌پذیری در حیطه دانش‌بنیانی باید به‌شدت تقویت شوند. افراد ثروتمند استان بیشترین تمایل به سرمایه‌گذاری در استان را در بخش‌های گردشگری و پذیرایی، واسطه‌گری، حمل‌ونقل، زمین و مسکن، کشاورزی و صنایع تبدیلی، فعالیت‌های خدماتی و سپرده‌گذاری در بانک‌ها می‌باشد. بیشترین صادرات خارجی استان در حوزه‌های سیمان، کود شیمیایی، محصولات پتروشیمی، صنایع ساختمان، به میزان کم محصولات کشاورزی و باغی، به مقدار خیلی کم در زمینه تولیدات صنعتی مانند ایزوگام و مشتقات پلاستیک، فرش و گلیم و صنایع دستی می‌باشد. صنایعی که در استان قابلیت تولید و رقابت ملی و بین‌المللی را دارند: کشاورزی و محصولات باغی و زراعی، گیاهان دارویی، فرآورده‌های پتروشیمی، سیمان، آلومینیوم و صنایع وابسته به آن، اسب، ابریشم، صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی، محصولات دانش‌بنیان، صنایع دستی، خط لوله اسفراین، صنایع توریسم و گردشگری، انرژی‌های نو.

پیشنهادها

۱. ارتقای نظام تولید با گرایش به تولید مکانیزه و تخصصی؛
۲. تقویت روحیه کارآفرینی مثلاً با ایجاد نهادهای اقتصادی مردم‌محور در مناطق محروم؛
۳. تقویت امنیت و اعتماد به‌عنوان مهم‌ترین سرمایه اجتماعی؛
۴. تقویت زیرساخت‌های راهبردی مانند راه‌آهن مشهد- بجنورد- گرگان؛
۵. اصلاح ساختار مدیریتی و تصمیم‌گیری استان؛

<http://www.ensani.ir/storage/Files/20120504164021-9009-27.pdf>.

Huggins, R. (2003). Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking. *Regional Studies*, 37 (1), pp 89-96.

Huovari, J; Kangasharju, A; Alanen, A. (2000). Regional Competitiveness in Finland, ERSA 40th European Congress, 29th August - 1st September.

Lengyel, I. (2004). the Pyramid Model: Enhancing Regional Competitiveness in Hungary, *Acta Oeconomica*, Vol. 54 (3).

Man Thomas, W.Y; Chan, K.F. (2002). The Competitiveness of Small and Medium Enterprises: A Conceptualization with Focus on Entrepreneurial Competencies, *Journal of Business Venturing* 17, pp.123-142.

Porter, Michael. (1990). *Competitive Advantage of Nations*, Free Press: New York.

Sharma, Abhishek. (2006). Global City Competitiveness, Off shore Insights Market Report Series, 4, Issue 8.

Sinkiene, Jolita. (2007). City Competitiveness: Concept, Factors, Model, University of Technology, Kaunas, p4.

Stimson, R. J; Stough, R. R; Roberts, B. H. (2006). *Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy*. Canberra: Springer.

The competitiveness of London. (2008). Future challenges from emerging cities, April A Report to the London Chamber of Commerce and Industry.

Thompson, J.L. (2001). *Strategic Management*, Thomson Learning, fourth edition.

Tirtosuharto, D. (2009). Regional Competitiveness in Indonesia: The Incentives of Fiscal Decentralization on State Efficiency and Economic Growth, Ph.D. Dissertation. George Mason University.

Webster, Douglas; Muller, Larissa. (2000). Urban Competitiveness Assessment in Developing Country Urban Regions: The Road Forward, the World Bank, Washington D. C.

Www. Sydney 2030. Com. Au. (2011). Sustainable Sydney 2030 city of Sydney strategic plan.

Yang, Jian, (2013). "Credit Risk Spillovers among Financial Institutions around the Global Credit Crisis: Firm-Level Evidence," *Management Science*, Vol. 59, No. 10, October 2013, pp. 23-29.

سیدین، سیدسلیمان؛ جهانگیری، سمیه. مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی حسابداری و مدیریت در هزاره سوم، CD فشرده، دانشگاه فنی و حرفه‌ای میرزا کوچک صومعه سرا (۱۳۹۳).

شریف‌زادگان، محمدحسین؛ ندایی‌طوسی، سحر. (۱۳۹۴). چارچوب توسعه فضایی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در ایران (مورد مطالعه: استان‌های ۳۰گانه). نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۲۰، شماره ۳، صص ۲۰-۵.

عباسی، محمدرضا؛ رحیمی‌کلور، حسین. (۱۳۸۹). الزامات رقابت‌پذیری در بخش‌های صنعت و تجارت. راهبرد یاس، مرکز پژوهشی مطالعات راهبردی توسعه ایران (مرات)، شماره ۲۲، صص ۱۹۹-۱۷۸.

کلانتری، خلیل. (۱۳۸۲). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی. تهران: نشر شریف.

مؤمنی، منصور؛ فعال‌قیومی، علی. (۱۳۸۶). تحلیل‌های آماری با استفاده از SPSS. تهران: انتشارات کتاب نو.

میراحسنی، منیرالسادات. (۱۳۹۲). بررسی تغییرات شاخص‌های رقابت‌پذیری ایران طی سال‌های گذشته و جایگاه ایران بین کشورهای منطقه و جهان در سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۲. مجله اقتصادی، معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی شماره ۱ و ۲، صص ۲۵-۴۴.

میرزایی، حجت‌الله. (۱۳۹۴). برنامه‌ریزی بر محور رقابت‌پذیری منطقه‌ای برای تحقق اقتصاد مقاومتی. مجله مرکز آموزش و پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، شماره ۴، صص ۵۰-۶۳.

Begg, L. (1998). Cities and competitiveness. South Bank University P15.

Borozan, D. (2008): Regional Competitiveness: Some Conceptual Issues and Policy Implications. *Interdisciplinary Management Research*, 4 (May), pp 50-63.

Bristow, G. (2005). everyone's a 'winner': problematizing the discourse of regional competitiveness, *Journal of Economic Geography* 5, 2005.

Camagni, R. (2002). On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound of Misleading?, *Journal of Urban Studies*, Vol. 39, 2395-2411.

Duff, Andrew. (2009). Understanding city competitiveness, *Global strengths*.